

קבלת הפנים לרבי יעקב יוסף בעיתון הניו יורקי
ביידיש 'פֿאַלקס־אָדוואָקאַט'
או המנדרין הכולל צנגלה קליקה,
איגוד המכבסות הסיניות והמס על התחתונים

ראשיתו של 'הפֿאַלקס־אָדוואָקאַט'

ביולי 1888 התפנה גצל זליקוביץ¹ מכל עיסוקיו העיתונאיים² והפך להיות עורך ושותף בשבועון חדש ביידיש בשם דער פֿאַלקס־אָדוואָקאַט. הגיליון הראשון של העיתון הופיע ב־27 ביולי 1888. בעמוד השער מציג זליקוביץ את מטרותיו העיקריות של העיתון בשני קטעים מחורזים שהודפסו בראש הגיליון הראשון:

דער פֿאַלקס־אָדוואָקאַט

וויסענשאַפֿט, ציוויליזאַציאָן, גערעכטיגקייט

[מדע, ציוויליזאציה, צדק]

בְּצַדְקָתִי הַחֹקֵתִי וְלֹא אַרְפָּה (איוב כז: 6)

קינר

געשווינד

גיי דיר מיין בלאָט

יונגער 'פֿאַלקס־אָדוואָקאַט'

ציג מיט שטאַלץ דיין געזיכט

דיין יסוד איז פֿרייהייט און ליכט

פֿאַרטיידיק דאָס פֿאַלק קעגן די צבויאַקעס

דו הייסט 'אָדוואָקאַט' און דיין פֿאַטער וואַלקלוקט...
אין דער שוואַרצער נאַכט זיי דער ליכט טורם

פֿירכטע קיין וואַלקן און קיין שטורם

גיב אַ זיפֿץ און גיב אויך אַ לאַך

נור אין אַ קלאַרער שפּראַך

פֿאַלקס אָדוואָקאַט

נייע בלאָט

אָדיע!

גיי

וילר / מהר / לך לך עיתוני / פֶּאָלקסאָדוואָקאָט צעיר / הצג בגאון את פניך /
יסודך חופש ואור / הגן על העם מפני הצבועים / שמך אָדוואָקאָט (עורך דין) ואביך
וחלקלקות... / בלילה השחור הָיָה מגדלור / אל תירא מעננים ומסופה / היאנח וגם
צחק / רק בשפה ברורה / פֶּאָלקס אָדוואָקאָט / עיתון חדש / קדימה / לך]

דער פֶּאָלקסאָדוואָקאָט צו די לעזער

פֶּיל לעזער וועלן פֶּרעגן מן הסתם
איך זאָל זיי זאָגן: וואס איז מיין פֶּראַגראַם
לעזער לעבן! אין מיין נאָמען פֶּאָלקסאָדוואָקאָט,
קען מען לייכט לעזן דעם פֶּראַגראַם פֶּון מיין בלאַט.
ס'איז דייטלעך פֶּאַר יעדן מיין נאָמען, מיין געזיכט,
און יעדער ווייס וואָס איז אַן אָדוואָקאָטס פֶּליכט.
דאָך וויל איך אײַך פֶּאַרזיכערן אַז אין מיין זשורנאַל
וועט איר געפֿינען אַלעס, און פֶּון איבעראַל.
אונדזער וּחלקלקות וועט איר אַלע וואָך געבן,
קלינגענדיקע אַרטיקלען, און ראָמאַנען פֶּון לעבן.
איך ווייס וווּ עס פֶּאַסט זיך אַ לאַך, אַ זיפֿף, אַ טרער.
טרייע וויצן לעזט אין מיין 'אַהין און אַהער'.

והפֶּאָלקסאָדוואָקאָט לקוראים - / הרבה קוראים ישאלו מן הסתם / שאומר להם
מהי תוכניתי / קוראים יקרים! בשמי פֶּאָלקסאָדוואָקאָט, / ניתן בקלות לקרוא את
תוכנית עיתוני / שמי וצורתי ברורים לכולם / וכל אחד יודע מה חובותיו של עורך
דין / בכל זאת רוצה אני להבטיח לכם שבעיתוני / תמצאו הכול, ומכל מקום. /
וחלקלקות שלנו יתן לכם כל שבוע / מאמרים מצטלצלים ורומנים מהחיים / אני
יודע להיכן מתאים צחוק, אנחה, דמע / בדיחות נאמנות אפשר יהיה לקרוא
במדורי 'מפה ומשם'.

זליקוביץ חוזר על מטרותיו של העיתון או של הילד, כפי שנהג לכנות את
העיתון, בשעה שהוא מסכם את פעילות העיתון בגיליונו החמישה עשר. הוא סוקר
את הביקורת על העיתון מצד קבוצות שונות בציבור היהודי כגון האורתודוקסים,
האנרכיסטים, הסוציאליסטים ועוד. כל טענה נגד העיתון נפתחת במשפט 'האיר-
האוו! האָבן געבולען [...]?' [האוו-האו נבחו [...]]. לכל הטענות משיב זליקוביץ:
העיתון נשאר נאמן לעקרונותיו לקדם אור וידע ופועל לפי המוטו שלו 'בִּצְדָקָתִי
הַחֻזְקָתִי וְלֹא אֶרְפֶּה'.³

בראשית דרכו הכיל העיתון ארבעה עמודים. החל מהגיליון החמישי הופיע
העיתון בשישה עמודים, מגיליונו החמישה עשר בשמונה עמודים ומגיליונו
השישים ואחד הופיע העיתון בעשרה עמודים. מחיר גיליון בודד היה שלושה סנט
והמנוי לשנה עלה דולר וחצי, מחיר מנוי לשנה מחוץ לארצות הברית היה שני
דולר. זליקוביץ מציין בגיליונו החמישה עשר של העיתון שיש לעיתון מנויים

בדרום אמריקה, אנגליה, צרפת, אוסטרליה, גרמניה, רומניה, פלסטינה, מצרים,⁴ טורקיה והודו.

העמוד הראשון פתח בדרך כלל במאמר המערכת שכתב זליקוביץ. המאמר לא עסק בנושא פוליטי בוער אלא היה קשור בשאיפתו של העיתון להיות עיתון לוחם למען צדק, שוויון, מדע וקידמה. בעמוד הראשון הודפס אף מדורו של זליקוביץ 'א' הין און א' הער' שהכיל סאטירה בעניינים אקטואליים. כמו כן הודפסו בעיתון המדורים: רשימות קצרות, דיווחים על המצב באירופה וחדשות חוץ ופנים. מדורים אלו כללו ברובם ידיעות קצרות ואנקדוטות שתורגמו מעיתונים בשפות שונות. בעיתון הופיעו גם רומנים בהמשכים. רומנים אלה תפסו רק חלק קטן מהגיליון והודפסו בשטח של טור אחד או שניים. גם כאשר הודפסו שני רומנים בהמשכים במקביל הם היוו רק חלק קטן מהעיתון. הרומן הראשון והמרכזי שהתפרסם בעיתון בתקופה זליקוביץ היה העורך היה 'ציפקע די הנעוודיקע – א' ראָמאָן אויס דעם ניו־יאָרקער לעבן – איבערזעצט פֿון פֿראַנצעזיש פֿאַר דעם פֿאַלקסאָדוואָקאַט פֿון שפּרינצע'ס שטיף־אייניקל'. וציפקה החיננית – רומן מהחיים בניו יורק – מתורגם מצרפתית עבור הפֿאַלקסאָדוואָקאַט על ידי נכדה החורג של שפּרינצה. מסגנון הכתיבה של הרומן יש יסוד סביר להניח ש'נכדה החורג של שפּרינצה' הוא זליקוביץ עצמו, שכמובן כתב את הרומן ולא תרגם אותו. עמוד אחד או יותר בעיתון שימשו להודעות ולמודעות פרסומת. הפרסומות היו בעיקר של חברות ספנות, הצגות תיאטרון ומופעים, מסעדות כשרות וכדומה. מלבד זליקוביץ כתבו בעיתון גם מי שעתידים להיות דמויות מפתח בעיתונות היידית בארצות הברית. א"ב קאהן פרסם בעיתון מאמרים ושירים בעלי גוון סוציאליסטי תחת הפסבדונים אבש"ך – (אברהם בן שלום שכנע קאהן) כמו כן פרסמו בעיתון יוהן פאלי, ד"מ הרמלין, מירי רוזנפלד, שמ"ר, יצחק רבינוביץ איש קובנה, א' הארקאוו, א' גולדפאדן, ואחרים.

זליקוביץ פרסם בעיתון גם מאמרי מדע פופולארי, שירים סנטימנטליים, כתבות על קשוי המהגרים, ביקורות תיאטרון ועוד. למרות ניסיונו להציג את העיתון כעיתון עצמאי בלתי תלוי, מייצג העיתון קו סוציאליסטי אנטי אורתודוקסי. לבד מלשמש במה למאמרים ושירים של יוצרים סוציאליסטים, שכתבו על מצב הפועלים כגון: א"ב קאהן, מ' רוזנפלד, ב' וויינשטיין ואחרים, כתב זליקוביץ עצמו במאמרי מערכת ומאמרים אחרים בקו פרו־סוציאליסטי ברור.⁵ העיתון אימץ לעצמו סגנון לוחמני בוטה כאשר היעד המרכזי להתקפותיו היו היהדות האורתודוקסית בניו יורק, עסקניה ורבניה

המלחמה נגד מס הבשר והרב הכולל

בשנות השמונים מנתה האורתודוקסיה היהודית בארצות הברית עשרות קהילות קטנות שברובן היו מורכבות ממהגרים יוצאי מזרח אירופה שזה מקרוב באו. האורתודוקסים התרכזו ברובם בחלקה הדרום מזרחי של ניו יורק סביב בתי הכנסת, שההשתייכות אליהם היתה קשורה לרוב בארצות המוצא ועריהן.

מעמדה של הקהילה האורתודוקסית היה ירוד. המהגרים החדשים היו טרודים יותר בשיפור מעמדם הכלכלי הקשה ובהשתלבות בחברה האמריקנית מאשר במצב חיי הדת. כמו כן לא נמצאו רבנים ומורים שיכלו להקפיד ולשמור על רמה נאותה של חיים דתיים. היהודים הוותיקים והאמידים בארצות הברית היו קשורים בדרך כלל לזרם הרפורמי והביטו ברגשי עליונות ובוז באחיסה האורתודוקסים.

בקרב האורתודוקסים הורגש צורך רב להעלות את קרנה של היהדות בארצות הברית. בשנת 1887 התאחדו שמונה עשרה קהילות אורתודוקסיות לאגודה שנקראה 'איגוד הקהילות האורתודוקסיות'. מטרתיה המרכזיות של האגודה היו 'לייבא' רב ממזרח אירופה שידאג לצרכים הדתיים, יאחד את האורתודוקסיה ויריים את קרנה בקרב יהודי ארצות הברית. לעיני חברי האגודה הציטיירה דמותו של ר' נתן אדלר, רבה הראשי של בריטניה, שהיה מקובל על חוגים יהודיים נרחבים בבריטניה ואשר היה בקשרים גם עם שלטונות המדינה.

המשרה הוצעה למספר רבנים במזרח אירופה כולל לר' אלחנן ספקטור, גדול רבני מזרח אירופה דאז. לאחר משא ומתן מפרך נבחר לתפקיד ר' יעקב יוסף מווילנה שהיה ידוע גם בכינויו 'חריף'. הרב התקבל בהגיעו לניו יורק בקהל אלפים, שראו במינויו נקודת מפנה חשובה בדרך לשגשוגה של האורתודוקסיה בארצות הברית. כתבות נרחבות על בואו של הרב נתפרסמו בעיתונות היהודית והלא יהודית בארצות הברית.

עוד לפני שרבי יעקב יוסף הגיע לניו יורק נמתחה ביקורת על הרב והמשרה בקרב חוגים שונים ביהדות ארצות הברית. אורתודוקסים מתונים טענו שרב מזרח אירופי שאינו דובר אנגלית וגרמנית אלא רק 'ז'רגון', לא יצלח לרבנות בארצות הברית. הרפורמים, שהיו התומכים העיקריים במוסדות העזרה למהגרים, טענו גם שהכסף למימון משרת הרב יכול היה לשמש כחלק מהמימון והתמיכה במהגרים נזקקים. אך ההתקפות החריפות ביותר על המשרה באו מצד הסוציאליסטים והאנרכיסטים, שלגביהם האורתודוקסיה היהודית בכלל, הייתה חייבת להיבטל מהעולם.⁶

א"ב קאהן מספר בזיכרונותיו שקיבל מדודו בוויילנה מכתב המונה את מעלותיו הטובות של הרב יעקב יוסף. כאשר הגיע הרב לניו יורק הלך קאהן לשמוע את דרשותיו והתרשם שמדובר ביהודי תמים בעל בקיאות וחרifות. בכל אופן הוא לא כתב עליו דבר טוב בעיתון, כי באותה תקופה לא נאה היה לסוציאליסט לכתוב על עניין דתי בטון ידידותי.⁷

לדרשתו הראשונה של הרב ב'בית' המדרש הגדול' הגיע קהל אלפים, שהיה מרוצה מבקיאותו ומפתיחותו של הרב. בין פעולותיו הראשונות היה לנסות להסדיר את הנושא הפרוץ של ההכשרים, שהיה נתון עד אז בידיים פרטיות של רבנים מקומיים, שניהלו את עסקי הכשרות ככל העולה על רוחם. הרב הסכים לעצת 'אגודת הקהילות האורתודוקסיות' להטיל מס רק על עופות, שנחשבו למאכל של עשירים לעומת הבשר שנחשב למאכל עניים. הצרכנים נתבעו לשלם סכום של סנט נוסף על כל עוף עם חותמת מעופרת שאישרה את השגחתו של

הרב הכולל. הכסף שנאסף היה אמור לממן את הוצאות 'איגוד הקהילות האורתודוקסיות'.

המס על הבשר הזכיר מיד לרבים מיהודי ארצות הברית את ה'קָאָרְאָבְקֶע', מס הבשר שנגבה על ידי השלטונות הרוסיים על בשר כשר. ה'קָאָרְאָבְקֶע' סימל למהגרים החדשים מזון רע במלכות הצאר במולדתם הישנה, ומאידך כל דבר מושחת בעולם היהודי ברוסיה. חוגים רבים בקרב יהודי ארצות הברית קראו תיגר על המס החדש. ההתנגדות למס הקיפה אף חוגים בקרב האורתודוקסיה, שעמדו לקפח את פרנסתם בגלל הכוונה לנתב את הרווחים על ההכשרים לטובת 'האיגוד' וזאת בעוד שהחסידים והיהודים יוצאי גליציה לא הצטרפו מלכתחילה ל'איגוד הקהילות האורתודוקסיות'. את המאבק נגד המס הובילו החוגים הסוציאליסטיים, שהפכו את עניין מינויו של הרב הכולל ומס הבשר לדגל במאבקם באורתודוקסיה. השופר המרכזי של המאבק היה הפְּאָלְקְסָאָדוּוּאָקָאָט ועורכו גצל זליקוביץ.

"וּחִידְרוֹ עֵטִיהֶם לְחֶרְבוֹת" – סַאטִירָה, פֶּאָרֻדִיָה וְאִירוֹנִיָה כִּנְגַד הָרֵב הַכּוֹלָל – סַאטִירָה בִּפְרוּזָה וּבִשְׂרִי

כבר במאמר המערכת, בגיליונו הראשון של העיתון, טוען זליקוביץ שהדת הפכה להיות קרדום לחפור בה ומכשיר בידי רמאים והתנ"ך הפך לסוכנות פרסום לכל מיני עסקים מלוכלכים.⁶

בגיליונו הראשון של העיתון הקדיש זליקוביץ פליטון ארוך לרב הכולל תחת הכותרת 'אֶ בְּרִיוּוֹ צוּם רוֹסִישְׁעֵן קְאִיזֶער פֿון אַ נְיוּ־אָרְקֶער רֶעוועֶרנֶד' (מכתב לקיסר הרוסי מרב בניו יורק). בפליטון מתאר הרב את געגועיו לוויילנה, לקברו של הגאון, ולפרנסתו הקודמת בעסקי בריתות, חתונות ולוויות. הרב כותב לקיסר גם על המצב הדתי החמור של יהודי ארצות הברית:

ווי גיך זיי האָבן פֿאַרְגֶעסן די אַלטע הייליקע זיטן פֿון די זיסע רוסלאַנד, ווי אַלץ איז ביסלעכווייז אונטֶער־געגאַנגען. ווען איך זאָג 'אַלץ' מיינ איך אויך די לאַנגע קאַפּאַטֶעס און די זיידענע זשופּעצֶעס, זיי האָבן גאָר געשְׂאָרֶענע בערד, געקעמטע קעפּ, ווייבלעך אָן פֿאַריקֶעס און באַסלֶען פֿון ריין שעטנז. די יונגע לייט פּושעי ישראלניקֶעס: שבת מיט אַ טאַשענטוך, אָפּגעפּוצטע שטיוועלעך; פֿאַרשימלטע מזוזות, פּסולֶע ציצית, בחורים מיט מיידלעך זיינען מבזבז יוֹתֶר מדי בכּה גֶבְרָא, טל ומטר אום זומער, אָבינו מלכנו ל"ג בעומר – אַ חוץ נאָך אַנדערע חורבנות: פֿלייש אָן קאָרְאָבְקֶע (טאַקסע), בוטשערס אָן בערד, אַקסן מיט סרכות, שוחטים מיט בלייענע חלפֿים, געלע מגידים, אַ גט אויף אויסצוצאַלן, געפּוצטע שמיים, חמצדיקע הערינג, חול המועד־דיקע פּאַטייטאַס און אתרוגים אָן פּיטומ'ס – געוואַלד! געוואַלד! געוואַלד! מיר וויינט דאָס האַרץ – כּצאן בלי רועה זױ אַ פֿערד אָן פּאָדקעוועס! אַזױ האָבן מײַנע אַרעמע שעפּסעלעך אַרומגעבלאַנדזשעט?⁷

וכמה מהר הם שכחו את המנהגים הישנים של רוסיה האהובה. איך

הכול לאט לאט התמוטט. כשאני אומר 'הכול' אני מתכוון גם לקפוטות הארוכות ולמעילי המשי. יש להם רק זקנים מגולחים, ראשים מסורקים, נשים ללא פיאות נוכריות ועם הגבהה לאחורי השמלות משעטנו טהור. הצעירים פושעי ישראל: שבת עם מטפחות, מגפיים מצוחצחות, מזוזות עבשות, ציצית פסולה, בחורים ונערות מבזבזים יותר מדי כוח גברא, טל ומטר בקיץ, אבינו מלכנו בל"ג בעומר – חוץ מחורבנות אחרים: בשר ללא קאראבקע (מס), בוטשערס בלי זקנים, שוורים עם סרכות, שוחטים עם חלפים מעופרת, מגידים זה משכבר באו, גט בתשלומים, שמשים מצוחצחים, הרינג של חמץ, פוטייטוס של חול המועד ואתרוגים ללא פיטמים. – הצילו! הצילו! כואב לי הלב – כצאן בלי רועה 'כמו סוס ללא פרסות' כך תעו כבשותי המסכנות.

על הרעש הגדול שהיה סביב הגעתו של הרב לאמריקה כותב זליקוביץ בנימה סאטירית שהעורך של הַפֶּאָלְקְסֶאָדוּוּאָקָאָט הודיע כבר לפני כמה חודשים לנשיא ארצות הברית קליוולנד על בואו הצפוי של הרב. הפליטון חתום בפסבדונים 'רעוו, כספאל בן-עקשיה'.

כל פעולותיו של הרב היו נושא לביקורת וסאטירה. דרשותיו הראשונות שקיבלו ביקורות טובות אפילו אצל מתנגדיו זכו לביקורת שלילית חריפה בעיתון.¹⁰ ההתקפות החריפות נגד האורתודוקסים, הרב הכולל ומס הבשר התפרסמו כמעט בכל שבוע במשך השנה וחצי בהן ערך זליקוביץ את העיתון וגם לאחר שפרשו. התקפותיו של זליקוביץ היו חסרות רסן והוא השתמש בכל הכלים שעמדו לרשותו כדי לנגח את האורתודוקסים. הוא הצטיין במיוחד בכתיבת סאטירות שנונות מסוגים שונים. כבר מגיליונותיו הראשונים של העיתון מופנים חציו לא כנגד האורתודוקסים אלא כנגד 'איגוד המכבסות הסיניות בניו יורק', המנדרין הכולל – צנגלה קליקה והמס על התחתונים. להלן קול קורא של איגוד המכבסות הסיניות בנוסח גצל זליקוביץ:

קול קורא

United Chinese Orthodox Laundries
of New York

אגודת הכובסים הסינים
דניוארק

ליבע ברידער! ניו יאָרק האָט איבער 10000 חינעזער וואָס די מיסטן באַשעפֿטיקן זיך מיט וואַשן. אַלזאָ, אליכם טשאַינאַמען אקרא, צו אייך ברידער טוען מיר רופֿען דורך דעם הייליקן פֿאַלקס־אָיוואָקאָט אַז מיר זאָלן אַלע איינשטימען אין איין לונדרי (וואַשהויז), און מיר זאָלן אַרונטער ברענגען דעם שטאַט מגיד פֿון פעקינג ער זאָל אונדז פֿאַראַייניקטן. אונזערע צעפּ זיינען גרוי געוואָרן פֿאַר צרות אַז מיר זען ווי אונדזער ברידער זיינען אַרויסגעגאַנגען לתרבות רעה. (טשו־לי־פּאַן). און זיי האָבן זיך פֿאַרגעסן אָן די הייליקע געזעטץ פֿון אונדזערע טאָ־אַ־צי, אונדזערע חכמים און רעווערענדס (מאַנדרינס). חבֿל על הני

